

CİLT 2

GÜZ 1415/1994

SAYI 3

**İSLÂMÎ
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

inkılâb

Kredi Faizi:

Kur'ân'a Göre Bir Değerlendirme

*İsmail Özsoy**

Giriş

Ortaya çıktığı andan itibaren tartışma konusu olan faizi insanlık selim fitratıyla baştan beri reddetmiş, bütün dinler ve hukuk-ahlâk-iktisat sistemleri faize cephe almışlardır.

Ne var ki, Batı'da faiz esasına dayalı kapitalizmin büyük bir güç kazanması ve bu sistemde büyük sermayeye ihtiyaç duyulması faizi meşrulaştırma ihtiyacını doğurmuştur. Faizin kötülüğünü ve zararlı tesirlerini bile bile bazı din adamları ve haliyle iktisatçılar faizi savunmak zorunda kalmışlar ve teoriler geliştirmişlerdir. Fakat faizi şiddetle savunanların bile gönülleri huzura kavuşmamış ve bu konuda bir eksiklik daima hissedilmiştir. Bunun sebebi, bize göre, faiz teorilerinin faize ya yalnızca talep açısından veya yalnızca arz açısından bakmaları, genelde ise faizin arz yönünü ihmal etmeleridir. Bu sebeple faiz konusundaki tezler ve ortaya konan teoriler hep güdük kalmış, faizin mahiyeti tam olarak kavranmamıştır.

Bu eksiklik, İslâm gibi mükemmel bir dinin bile faizi neden yasakladığının anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Meseleye sadece sosyal ve ahlâki açıdan bakan ve ekonomik yönünü ise sadece faizi ödeyen (borçlu) açısından değerlendiren; faizin alacaklı sermaye sahibi) cephesine ise değerlendirmelerinde yer vermeyen müellifler neticeye ulaşamamış ve hatalar yapmışlardır.

* İsmail Özsoy, Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde (Kahraman Maraş) Yardımcı Doçent ve İktisat Bölümü Başkanıdır.

Bu sebeple bu çalışmada faiz meselesine daha yukarıdan, faizi hem ödeyen hem alan açısından bakacak ve İslâm'ın bu mevzudaki tutumunun isabetine dikkat çekeceğiz. Ele alacağımız faiz, İslâmî literatürde borç ribası (*ribe'd-deyn*) olarak geçen ve Kur'ân tarafından yasaklanan kredi faizidir.

Faiz neden ödenir?

Acaba faiz neden ödenir? Faizi haklı ve meşrû kılan bir sebep var mıdır? Bu soruların cevabını verebilmek için çok sayıda faiz teorisi ortaya atılmıştır. Asırlar boyu süren tartışmalar sonunda ortaya konan teoriler, bu soruya doyurucu bir cevap verebilmiş değildirler. Faiz konusundaki bugünkü tartışmaların bu soruya cevap arama gayretinden ziyade faiz oranlarının hangi düzeyde olması konusunda odaklaşması bu soruya cevap verilmiş olmasından dolayı değildir. Tersine, faiz teorilerinin faiz hakkında açık ve kesin bir hükme varamamış olmaları onun haklılık ve gerekliliği konusundaki şüpheleri arttırmaktadır.

Bu teoriler içinde, tek değer kaynağı olarak emeği kabul eden Karl Marx'ın İstismar Teorisi hariç, faiz teorilerinin hemen hemen hepsinin ortak noktası, faizi iktisadi hayatın ayrılmaz bir parçası ve zarûrî bir vak'a olarak görmeleridir. Bu, faizin haklı ve meşrû olmasından kaynaklanan bir durum değildir.¹ Kanaatimizce bunun sebebi, üretim unsuru olarak sermayenin sahip olduğu potansiyel nemâdır. Yani sermayenin üretken olması, başka bir ifadeyle, üretime katılan sermayenin verimi arttırmasıdır. Gerçekten, sermayenin kullanıldığı bir üretim faaliyeti, onun kullanılmadığı bir üretim faaliyetine göre daha verimli olabilir. Olabilir, diyoruz; çünkü bu durum mutlak değildir. Sermayenin sahip olduğu bu özellik, kapitalizmde, ona mutlaka faizin ödenmesi gerektiği şeklinde düşünülmüş; faiz teorileri ise, veri olarak kabul edilen bu düşüncenin kaynağını ve faiz haddinin hangi oranlarda daha mâkul olacağını ortaya koymaya çalışmıştır.

Halbuki İslâmiyet de sermayenin potansiyel nemâ sahibi olduğunu kabul eder.² Nitekim zekatı verilecek mallarda aranan şartlardan birisi de malın nâmî (üretken) olmasıdır. Binaenaleyh elde bulunan para, altın veya gümüş, nakit veya külçeler bilfiil ticarete kullanılmasa bile takdirî olarak nemâ sahibi kabul edildikleri için zekatlarını vermek gerekir.³ Diğer taraftan *mudâraba* akdinde

-
- (1) Bazı yazarlar bu durumu faizin haklı, meşrû ve hukukî sayılması için yeterli bir sebep olarak görmektedir. Bkz. Süleyman Uludağ, *İslâm'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, Dergah Yay., İst. 1979, s. 256.
 - (2) M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, T.C. Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, İst. 1935, c. 1, s. 958.
 - (3) Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, Bilmen Yay., İst. t.y., s. 333.

sermaye sahibinin sadece sermayesini ortaya koymakla kârdan pay almaya hak kazanması İslâm'ın, sermayenin nâmi olma özelliğini kabul ettiğini gösterir.

Şu halde sermayenin nâmi (üretken) olduğunu kabu eden İslâm'ı kapitalizmden ayıran özellik nedir?

Faiz Konusunda Kapitalizm-İslâm Farkı

Kapitalizm, ödünç verilen sermayede bulunan potansiyel (bilkuvve, takdîrî) nemayı derhal hakikî nemâyâ dönüşmüş farz ederek hemen faiz tahakkuk ettirir. İslâm ise bu potansiyel nemanın bilfiil gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin önceden bilinmemesi, gerçekleşse bile ne miktar olacağını kestirilememesi sebebiyle faizin baştan tahakkuk ettirilmesini kabul etmez. Bir benzetme yapmak gerekirse, kapitalizm, dişi bir canlının erkeği ile eşleşmesinden sonra behemahal yavrulayacağına hükmederken, İslâm, bu dişinin yavrulamama veya bir değil iki adet yavrulama yahut hiç yavrulamadan ölme gibi ihtimalleri gözönüne alarak baştan hükmetmez, ancak sonuca göre hüküm verir.

Demek ki, "İslâm faizi kabul etmez" derken, onun sermayedeki potansiyel nemayı kabul etmediği değil, bu nemanın fiilen gerçekleşmeden gerçekleşmiş gibi farzedilip miktarının önceden tespit edilmesini kabul etmediği anlaşılmalıdır.

O halde İslâm'ın faizi yasaklamasının sebebi, sermayede bilkuvve bulunan bu nemâ hakkında daha fiile çıkmadan verilen kesin hükmün ve onun ödünç alanla veren arasındaki taksimatının isabetinde aranmalıdır. İslâm'ın faizi yasaklama sebebinin tespit etmeden önce bu konuda literatürde yer alan bazı görüşleri ele almakta yarar vardır.

Faizin Yasaklanma Sebepleri

Faizin yasaklanma sebepleri olarak literatürde şunlar zikredilmektedir:

1. Faiz karşılığı olmayan bir mal iktisabıdır,
2. Faiz insanlardaki fazilet duygularını köreltir, içtimaî yardımlaşmayı felce uğratar,
3. Faiz insanları ticaret, zanaât ve ziraat gibi iktisadî hayatın esasları olan faaliyetlerden alıkoyma,
4. Genellikle borç verenler zengin, alanlar fakirdir. Faiz fakirlerin zararına işler,

5. Faizin meşrûiyeti her zaman tartışıldığından, faizle geçinenlere iyi gözle bakılmaz,
6. Faiz, borçuların ferdî hürriyetlerini yok eder, en azından sınırlar ve daraltır,
7. Faiz bu yolla para kazananların mallarına ve canlarına zarar verir,
8. Faiz insanı cimri, bencil, menfaatçi, haris ve fırsatçı yapar,
9. Zenginler ile fakirler arasında sınıf çatışmasına yol açar,
10. Faiz devletlerin bağımsızlığına gölge düşürür, etkili bir dış politika takip etmelerini engeler,
11. Faiz devletleri çökerten, imparatorlukları yıkan ve milletleri mahveden sebeplerin başında gelir.

Faizin ferdî, içtimaî ve milletlerarası sahada meydana getirdiği zararlar daha da çoğaltılabilir.

Faizin İslâm Tarafından Yasaklanma Sebebi

Bize göre faizin İslâm tarafından haram kılınmasına esas teşkil eden temel sebep yukarda sayılanlardan hiç biri değildir. Belki bu sayılanlar faizin sebep olduğu kötü sonuçlardır.

Dikkat edilecek olursa literatürde faizin yasaklanma sebeplerinden bahsedilirken genellikle onun ahlâkî ve sosyo-ekonomik hayatta sebep olduğu zararlardan söz edilmekte ve faizi ödeyen kişinin genellikle muhtaç ve fakir olduğundan hareket edilerek, faiz ödemekle bu kişilerin maruz kaldığı haksızlığa dikkat çekilmektedir. Buna karşılık faizin, bu kötü ahlâkî ve sosyo-ekonomik sonuçlara sebep olan ve İslâm tarafından yasaklanmasına esas teşkil eden temel özelliği dikkatlerden kaçmaktadır. Faiz hakkında bazı Müslüman entellektüellerin bile hâlâ zihin karmaşası içinde bulunmalarının sebebi bizce budur.

Faizi yalnızca yukarda sayılan özellikleri ile ele alan, fakat onun sahip olduğu ve bize göre İslâm tarafından yasaklanmasına esas teşkil eden ve biraz sonra açıklayacağımız özelliğini dikkate almayan bazı yazarlar, faizin (onlara göre ribanın) haram olmayan bazı çeşitlerinin olabileceği veya İslâm'daki riba konusunun hâlâ açıklığa kavuşmadığı... gibi iddialarda bulunabilmektedirler.

Nitekim yine bu sebeplerle, günümüzde faizi genellikle banka ve şirket gibi büyük mali kuruluşların ödediği, bunların ise zayıf ve muhtaç fakirlerle bir tutulamayacağı, üstelik bunların ödediği faizin zayıf durumdaki halka yaradığı düşü-

nülerek, bugünkü şartlarda faizin haram kılınma sebebinin ortadan kalktığı iddia edilmektedir.

Eğer faizin haram kılınma sebebi iddia edildiği gibi, sadece fakirin ezilmesi hadisesi olsaydı, günümüzde artık durumun tersine döndüğü şeklindeki itiraz bir ölçüde geçerli olabilirdi. Fakat durum bundan ibaret değildir. Faizin kanaatimizce şimdiye kadar gözden kaçan ve haram kılınmasına esas teşkil eden bir özelliği vardır:

Faiz, her hâlükârda, kayıtsız ve şartsız; ister alan ister veren olsun, taraflardan birinin mutlaka zarara uğramasına sebep olması ve bu zararın hiç bir şekilde önlenmesinin mümkün olmaması sebebiyle haram kılınmıştır.

Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse,

Faiz, kredi kullanılan teşebbüsün kârla sonuçlanıp sonuçlanmayacağı veya kârla sonuçlanacaksa bu kârın ne miktarda gerçekleşeceği önceden bilinmemesine rağmen, faiz nisbetinin baştan tespit edilmesi sebebiyle, bu kredi kullanımından elde edilen sonucun taraflar arasında âdil ve dengeli bir şekilde paylaşırma imkânının ortadan kalkması, neticede, ister alan ister veren olsun, taraflardan birinin mutlaka zarara uğraması ve bu zararın hiçbir şekilde önlenmesinin mümkün olmaması sebebiyle haram kılınmıştır.

Nitekim Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde faizin yukarıda sayılan zararları ve haram kılınma sebepleri konusunda herhangi bir beyan yer almazken, bahsettiğimiz sebep konusunda ise açık âyet vardır. Bu âyet, faizin her hâlükârda iki taraftan birisi için zulüm sebebi olduğunu net bir şekilde açıklamaktadır: "Eğer tevbe eder, faizden vazgeçerseniz, anaparanız sizindir. Böylece ne zulmetmiş ne de zulme uğramış olursunuz."⁴

Bu âyetin muhalif manası şudur: "Eğer faizden vazgeçmezseniz ya zulmeder, ya da zulme uğrarsınız."

Yani faizli bir kredi muamelesinde kaçınılmaz bir surette haksızlık ve zulüm ortaya çıkmaktadır. Bu haksızlık ve zulüm, faizin ayrılmaz bir parçası olarak onun bünyesinde kökleşmiş bulunmaktadır.

Şu halde faizin cari olduğu bir kredi işleminde ister istemez haksızlık ve zulüm ortaya çıkacak, gelirin emek (teşebbüs) ve sermaye faktörleri arasındaki fonksiyonel dağılımında adalet ve dengeyi sağlamak mümkün olmayacaktır.

Tüketim amaçlı borçlarda bu haksızlığın tamamen borçlu aleyhinde tezahür

(4) *Kur'ân-ı Kerim*, Bakara sûresi (2): 279.

ettiği açıktır.⁵

Üretim amaçlı borçlarda ise; faizin iki taraftan birisinin aleyhine sebep olduğu ve önlenmesi mümkün olmayan bu haksızlığın sebebi, yukarda ifade edildiği gibi, sabit faiz nisbetinin borç muamelesinin başında tespit edilmesidir. Böyle bir üretim amaçlı borç muamelesinin sonunda, ya borçlu ya da alacaklı mutlaka haksızlığa uğrar.

Meseleye borç alan müteşebbis açısından bakılırsa; ticaret, üretim ve yatırım teşebbüsleri risklerle doludur. İktisadî şartların nasıl tezahür edeceğini önceden kestirmek çok zor, hatta imkânsızdır. Kâr etme ihtimalinin yanında, hiç kâr edememe, hatta zarar ihtimalleri de vardır. Faizli kredi ile girilen teşebbüs sonucu kâr edilememesi, hatta zarar edilmesi halinde bile alacaklıya anaparasıyla birlikte ayrıca faizin ödenmesi borçlu açısından apaçık bir haksızlık sebebi olmaktadır. Zira borçlu müteşebbis üç türlü zararı birden göğüslemektedir:

1. Sarfettiği emeğin boşa çıkması,
2. Borç aldığı anaparanın zararı,
3. Sabit faiz yüzdesinin ödenmesi.

Alacaklı vadesi geldiği zaman hem anaparasını hem de faizini aldığı halde borçlu, bu külfetleri yüklenerek büyük bir haksızlığa uğramaktadır.

Sermaye Sahibinin Zarara Uğraması

Konuya borç veren açısından bakılırsa; verdiği ödünce karşılık alacağı faizin önceden belirlenmiş olması sebebiyle, borç verdiği müteşebbis bu parayla çok büyük kârlar elde etse bile, kullanılan paranın asıl sahibi kendi olduğu halde, ödünç veren, ancak önceden belirlenen miktar kadar bir pay alabilecektir. İşte bu durumda da ödünç veren haksızlığa uğramış olmaktadır. Halbuki böyle bir muamelede esasen riba denilen ve hemen hemen herkesin fahiş faiz olduğu gerekçeyle karşı çıktığı yüksek faiz adalete daha yakındır. Nitekim, 1980 öncesinde

(5) Sırası gelmişken, faizin haklılığını savunmak amacıyla ortaya atılan, "faizin sermayenin üretkenliğinin bir sonucu olduğu" iddiası ile, keza, riba ile faizin arasını ayırmak için söylenen, "ribanın tüketim ödücünden alındığı, faizin ise üretim ödücünden alındığı" iddialarının geçersizliği günümüzde çok açık bir şekilde gözler önüne serilmiş bulunmaktadır. Bilindiği gibi, bugün Türkiye'de bankalar birbirleriyle âdeta yarışa girerek, destek kredisi, ihtiyaç kredisi, ferdi kredi, taşıt kredisi, tüketim kredisi.. vs. çeşitli adlar altında krediler vermektedirler. Bu kredilerin hiç birinin üretim amacı olmaması ve bu krediler için sermayenin üretkenliğinden bahsetme imkanının bulunmaması, buna rağmen bu kredilerden de bankaların faiz talep etmeleri, yukardaki iddiaların bir esasa dayanmadığını ortaya koymaktadır.

mevduat faizlerinin enflasyon oranının çok altında olması sermaye sahipleri açısından açık bir haksızlık sebebi olmuştur.

Demek ki faiz yalnız borçlu (faizi ödeyen) için değil, alacaklı (faizi alan) için de haksızlık ve zulüm sebebi olabilmektedir. Bize göre, faiz konusundaki te-reddütlerin ve bazı Müslüman entellektüellerin bile bu konuda zihin karmaşası içinde bulunmalarının sebebi şudur. Onlar faiz deyince hep kredi alanı düşünmüşler, kredi verenin de zarara uğrayabileceğini dikkate almamışlar, böylece faiz kavramının mahiyetini ve İslâm'ın yasaklamasındaki espriyi kavrayamamışlardır.

Halbuki Kur'an, âyetin manay-i muhalifi ile, "Faizden vazgeçmezseniz, ya haksızlık eder, ya da haksızlığa uğrarsınız" buyurarak, iki tarafın da, yani faizi ödeyen kadar alanın da haksızlığa uğrayabileceğini beyan etmiştir.

Hak ve adâlet, böyle bir ödünç muamelesinde, paranın işletilmesinden doğacak kâr (veya muhtemel zarar)'ın sermaye sahibi ile müteşebbis arasında dengeli bir şekilde paylaştırılmasını gerektirdiği halde, faiz nisbetinin maktû (belli bir miktar) olarak ödünç muamelesinin başında tespit edilmesi bu haksızlıklara yol açmaktadır.

Bu haksızlığın hiç bir şekilde önlenmesi mümkün değildir. Çünkü faizli kredinin kullanılması neticesinde elde edilecek kâr, hiç bir zaman önceden hesaplanan miktarın aynısı olmayacak, piyasa şartlarına göre, ya beklenenden daha fazla ya da beklenenin altında olacaktır. Her iki durumda da iki taraftan birisi mutlaka az veya çok zarara uğrayacaktır. Dengeye yaklaşmak muhtemel olmakla birlikte, tam olarak sağlamak mümkün değildir. Çünkü zarar veya düşük kâr hâli yüksek faizli kredi kullanan müteşebbisin zararına yol açarken; yüksek kâr halinde de düşük faiz ödünç verenin zararına yol açar.⁶

Demek ki faiz, iki tarafıyla da kesen bir bıçak gibi, bazan bir tarafa (faizi ödeyen) bazan öbür tarafa (faizi alan) daha fazla zarar verir ve nisbeti baştan tespit edildiği için zararı hiç bir şekilde bertaraf edilemeyen sonuçlar doğurur. Şu halde yüksek faiz ne derece tenkide açıksa, düşük faiz de aynı derecede tenkide açıktır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, faizi yiyen kadar yedirenin de Allah'ın lanetine uğrayacağını ifade buyurmuş olması⁷ çok ilginç olup, mevzumuzda da açıklık getirmektedir. Çünkü haksızlık ve zulmün kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmasına

(6) *Consolidated Recommendations on the Islamic Economic System, Council of Islamic Ideology, Government of Pakistan, Islamabad, December 1983, p. 8.*

(7) *Müslim, Müsakat, 105, 106.*

sebeup olan faiz akdini, faizi yiyen ve yediren birlikte gerçekleştirmişlerdir.

Acaba, belli bir faiz nisbetiyle verilen kredinin kullanılmasıyla çok büyük bir kâr elde edilmesi halinde paranın asıl sahibi sadece önceden tespit edilen az miktardaki faizle yetinip bu muameleden hoşnut kalacak mıdır? Meselâ enflasyonun % 5 civarında seyrettiği bir zamanda 10 milyon lirasını bir yıl vade ve % 10 faizle ödünç veren bir sermayedar, aynı yıl içinde, enflasyonun beklenmedik bir şekilde % 10'u aşması halinde acaba aldığı faizden memnun kalacak mıdır? Veya enflasyonu dikkate almazsak, aynı kişi, aynı vade ve faiz nisbetiyle parasını ödünç verdikten kısa bir müddet sonra, piyasa şartlarındaki olumlu bir değişme ile çok kârlı iş imkânları doğabilir; bu durumda, krediyi kullananın bu imkânları değerlendirerek çok yüksek kârlar elde etmesi karşısında paranın asıl sahibinin, bu imkânlardan dolayısıyla yüksek kârlardan mahrum kalması halinde, vadé sonunda eline geçecek düşük bir faizden hoşnut kalacağını ve bu muamelenin adaleli bir muamele olacağını söylemek mümkün müdür?

Hıristiyanlık'ta Faiz

Nitekim Hıristiyanlık'ta faiz almayı haklı kılan beş âdil hüccet (haklı gerekçe)'ten biri, mukrizin (borç veren) ikrazda bulunmuş olması yüzünden bir kâr fırsatını kaçırmış olması halidir (Lucrim Cessans). Şayet mukriz ikraz ettiği malı elinde tutup ticarî muamelelerde kullansaydı, bu durumda ne kadar kâr edecek idiyse, ikraz suretiyle kaçırdığı bu kâra karşılık faiz alabilir.⁸

Papalık makamının mevzu ile ilgili olarak tespit ettiği esaslardan biri de şudur: "Medenî kanunun tayin ettiği faiz haddini aşmak caiz değildir. Bu bir zulüm olduğundan iadesi icab eder. Ancak ikraz sebebiyle uğranılan zarar veya kaçırılan kâr fırsatı bu haddi aşıyorsa veya ikrazda müstakrizin (borç alan) menfaati bulunduğu sarîh ise, o zaman bahis konusu meblağı almak caiz olur."⁹ Hıristiyanlık'taki bu âdil hüccetler ve papalık makamının tespit ettiği bu esas, faizin meşruluğunu göstermek için ileri sürülmüştür.

Bu iddialarla faizi haklı ve câiz kılabilmek mümkün değildir. Çünkü faizin özelliği miktarının önceden tespit edilmiş olmasıdır. "Ödünç verenin kaçırdığı kâr fırsatı önceden tespit edilen faiz oranını aştığı" gerekçesiyle fazladan bir miktarın talep edilmesini caiz görmek meseleyi halletmiş olmaktan ziyade daha fazla anlaşmazlığa zemin oluşturmak demektir. Çünkü faiz nisbetinin önceden tespit edilmesi ancak borç verenin önceden tespit edilen miktar kadar faiz alma-

(8) Uludağ, age, s. 274.

(9) age, s. 277.

sına imkân tanır. Ayrıca bu fazlanın taraflar arasında hangi esasa göre taksim edileceği konusunda anlaşmazlığın çıkması mukadderdir.

Hıristiyanlığın faiz konusundaki bu fikirlerini zikretmemizin sebebi, piyasa şartlarının normal seyrettiği bir sırada tespit edilen bir faiz haddinin, bu şartların çok olumlu hale gelmesi ve ödünç alan kişinin ödünç sermayeden çok büyük kârlar elde etmesi, dolayısıyla paranın asıl sahibinin bu yüksek kârlardan mahrum kalması halinde bundan memnun kalmayabileceğini göstermektir. Yani Hıristiyanlık bu memnuniyetsizliği kabul etmiş, fakat yanlış bir çözüm yolu teklif etmiştir. Teşhisi doğru, tedavisi yanlıştır.

Şu halde hem mukrizin hem müstakrizin razı olabilecekleri âdil hüküm, bu ödünç muamelesinden doğacak bütün sonuçların iki taraf arasında dengeli bir şekilde paylaşılmasıdır.

Kısacası, faizin yasaklanmasındaki en önemli ve Kur'ân'da bahsedilen tek sebep, kredi kullanımı neticesinde ortaya çıkacak net kâr veya zarar durumunu veya bunların miktarını önceden kestirmek mümkün olmadığı halde, faiz nisbetinin önceden tespit edilmesi sebebiyle, ödünç alan veya verenden mutlaka birinin önlenebilir bir haksızlığa maruz kalmasıdır.

Nitekim Kur'ân'ın, "ya haksızlık etmeye ya da haksızlığa uğramaya" sebep olduğu için vazgeçmeyi emrettiği faiz hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.) de Veda Hutbesinde, onun her çeşidinin kaldırıldığını ilân ettikten sonra, Kur'ân'ın beyanını aynen tekrar ederek, "Anaparanız sizindir; böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz,"¹⁰ buyurarak, faizin asıl yasaklanma sebebinin onun ya alan ya da veren için zulüm sebebi olduğunu teyid etmiştir.

Faizin Haram Olmayan Çeşidi Yoktur

Sonuç olarak, faizin haram kılınma sebebini bu şekilde tespit ettikten sonra, belli bir faiz yüzdesinin baştan tespit edildiği bütün kredi işlemlerinin Kur'ân ve Sünnet tarafından kesin olarak yasaklandığını rahatlıkla söylemek mümkündür. Bu haram konusunda:

1. Faizin, *ed' af-ı mudâafe* (katlı-bileşik faiz) olmasıyla basit faiz olması,
2. Anaparaya eklenen fazlalığın, ister ilk akidde olması veya vadesi gelip de ödenmeyen borcun vadesinin yeniden uzatılması karşılığında olması,
3. Kredinin üretim amaçlı olmasıyla tüketim amaçlı olması,

(10) *Ebu Davud*, Buyû', 5; *Müslim*, Hac, 147; *İbn Mâce*, Menâsik, 76, 84; *İbn Mâlik*, *el-Muvatta'*, Buyu', 83.

4. Faiz haddinin yüksek (fahiş) olmasıyla düşük olması,
5. Anaparaya eklenen fazlalığa *riba* denmesiyle, faiz, fâide, nemâ veya gelir payı denmesi,
6. Faizi ödeyenin veya alanın fakir veya zengin; yahut kişi veya kurum olması,
7. Faizin reel veya nominal olması,

arasında haram faiz itibariyle hiçbir fark yoktur. Çünkü faizin haram kılınma sebebi olan tarafdandan birisinin haksızlığa uğraması hali yukarıda sayılan hallerden her birinde mevcuttur.

Bu haksızlığın bazı durumlarda büyük bazı durumlarda küçük olması itibariyle yine fark yoktur. Çünkü, borçlunun uğradığı haksızlığın küçük olması, alacaklının uğradığı haksızlığın büyük olması manasına veya alacaklının uğradığı haksızlığın küçük olması borçlunun uğradığı haksızlığın büyük olması manasına gelebilir. İki tarafın da memnun kalacağı bir sonuç muhtemel olmakla birlikte, bu sayısız ihtimallerden sadece biridir.

Borçlunun haksızlığa uğraması kadar alacaklının haksızlığa uğraması da kötüdür. Ayrıca meseleye dini açıdan bakacak olursak, şiddet dereceleri ve cezaları farklı olmakla birlikte haramın bütün şekilleri o haramın kapsamı içinde değerlendirilir. Ömür boyu içki içmek haram olduğu gibi bir defa içmek de haramdır. Aynı şekilde çok içmek haram olduğu gibi az içmek de haramdır.¹¹

Kısacası, faizin bazı şekillerinin sebep olduğu haksızlığın diğerlerine nisbetle küçük olması onu Kur'ân ve Sünnet'in çizdiği haram dairesinin dışına çıkarmaz.

Nihayet, İslâm'ın faizi yasaklamakla, faizin gelir dağılımında yol açtığı dengesizlikleri ortadan kaldırmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Çünkü faizli bir kredi işleminde sermayenin fiatı belirli bir yüzde şeklinde tespit edilirken onu kullanacak olan emeğin (teşebbüs) fiatı meçhul kalır. Böylece bu muameleden doğacak olan sonuçların (kâr veya zarar) belirsiz hale gelmesiyle gelirin emek ve sermaye faktörleri arasındaki dağılımı bozulur.

Nitekim günümüzde faizli kredi işlemlerinden yine en çok büyük malî kuruluşların kazançlı çıktığı ve milli gelirden milletin çoğunluğuna rağmen, büyük kuruluşları elinde tutan azınlık grupların daha fazla istifade ettiği görülmektedir. Bu büyük kuruluşların sağladıkları istihdam imkânları ve ürettikleri mamullerle halka büyük hizmet ettikleri inkâr edilemez. Fakat millî gelirin âdil bir şekilde

(11) *İbn Mâce*, Eşribe, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 179, 1679; III, 343.

paylaşımının da cemiyetin huzur ve refahı için şart olduğunu unutmamak gerekir.

Sonuç

1. İslâm faizi, kredi kullanılan teşebbüsün kârla sonuçlanıp sonuçlanmayacağı veya kârla sonuçlanacaksa bu kârın ne miktarda gerçekleşeceği önceden bilinmemesine rağmen, faiz nisbetinin baştan tespit edilmesi sebebiyle, bu kredi kullanımından elde edilen sonucun taraflar arasında âdil ve dengeli bir şekilde paylaşılma imkânının ortadan kalkması, neticede, ister alan ister veren olsun, taraflardan mutlaka birinin zarara uğraması ve bu zararın hiç bir şekilde önlenmesinin mümkün olmaması sebebiyle haram kılınmıştır.

2. Şu halde, adı ve şekli ne olursa olsun, faiz bütün şekilleriyle İslâm tarafından yasaklanmıştır, denebilir. Çünkü faizin haram kılınma sebebi olan “iki taraftan birinin zarara uğrama ihtimali” faizin her çeşidinde mutlaka bulunmaktadır.

3. Bu yönüyle faiz, iki tarafıyla da kesen bir bıçak gibi, bazan bir tarafa (faizi ödeyen) bazan öbür tarafa (faizi alan) daha fazla zarar verir ve nisbeti baştan tespit edildiği için zararı hiç bir şekilde bertaraf edilemeyen sonuçlar doğurur. Bu sebeple yüksek faiz ne derece tenkide açıksa, düşük faiz de aynı derecede tenkide açıktır. Çünkü yüksek faiz kredi kullanana zarar veriyorsa, düşük faiz de kredi kullandıranı zarar verir.

4. Ribayı faiz kavramının dışında değerlendirmeye imkân yoktur. Çünkü aşırı olduğu iddiasıyla herkesin reddettiği riba, sermayenin verimliliğinin çok yüksek olduğu durumlarda adalete daha yakındır. Bu sebeple, basit faiz makûl ve meşrû karşılanmak isteniyorsa ribayı ondan hariç tutmak mantıklı değildir. Demek ki ribayı reddedenlerin faizi reddetmemeleri bir çelişkidir. Şu halde faiz de en az riba kadar reddedilmeye mahkûmdur. Kısacası riba kavramının henüz açıklığa kavuşmadığı iddiası en azından ele aldığımız kredi faizi açısından geçerli değildir.

5. Haksızlık ve zulüm faizin ayrılmaz bir parçası ve temel özelliği olduğundan ve bu vasfı ondan ayırmak mümkün olmadığından faiz hakkındaki haram hükmünün değişmesine de ihtimal verilemez.

4. Gelecekte neler olup biteceğini bilmek mümkün olmadığı halde faiz hadininin baştan tespit edilmesi sebebiyle bir nevi geleceğe hükmetmek veya kehanette bulunmak demek olan faiz, bu haliyle ekonominin tabîî akışını bozmakta, dengeleri altüst etmekte ve gelirin emek ve sermaye faktörleri arasındaki fonksiyonel dağılımını bozmaktadır.